

Источники и литература

1. Грищенко Т. Б. Власні назви як засіб стилетворення в українській історичній прозі другої половини ХХ ст. (на матеріалі романів про Б. Хмельницького): Дис. . . канд. філол. наук: 10. 02. 01. – К., 1998.
2. Карпенко О. Ю. Функції онімії у фантастичному творі: оповідання А. Бестера «Time is the Traitor» // Записки з ономастики: Зб. наук. пр. / Від. ред. Ю. О. Карпенко. – О.: ОДУ, 2001. – Вип. 5. – С. 91-98.
3. Портуліг О. О. Ономастичний простір українських чарівних казок (у зіставленні з російськими казками): Автореф. канд. . . філол. наук: 10. 02. 01. – О.: ОДУ, 2000.
4. Зверев А. Д. Про власні та загальні імена // Мовознавство. – 1976. – № 1. – С. 32-37.
5. Франко З. Т. Ономастика в мові творів Івана Франка // Мовознавство. – 1975. – № 2. – С. 55-66.
6. Hemingway E. A Farewell to Arms. – М., 1976.
7. Greene G. The Quiet American. – М., 1959.
8. Dreiser T. The Financier. – М., 1964.
9. Maugham W. S. Cakes and Ale: or the Skeleton in the Cupboard. – М., 1980.
10. Aldington R. Death of a Hero. – М., 1958.
11. Коренева М. М. Духовний кризис общества и нравственная позиция личности // Литература США XX века. Опыт типологического исследования (Авторская позиция, конфликт, герой). – М., 1978. – С. 12-69.
12. Бильяк Н. Д. Искусство и художник в английском реалистическом романе (1950-1980 гг.) // Литература Англии. XX век. – К., 1987. – С. 90-117.
13. Томахин Г. Д. Топонимы как реалии языка и культуры (на материале географических названий США) // Вопросы языкознания. – 1984. – № 4. – С. 84-90.
14. Ирисханова К. М. Функционирование топонимов в художественной литературе: Автореф. дисс. . . канд. філол. наук. – М., 1978.

Смоляк О. А.

ФУНКЦІОНАЛЬНІ КЛАСИ ТА СЛОВТВІРНІ ТИПИ ІМЕННИКІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ОСІБ ЧОЛОВІЧОЇ СТАТІ ІЗ СУФІКСОМ -ER У СЕРЕДНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКІЙ МОВІ

1. Попередні зауваги. Найменування осіб утворюють багату семантичну мікросистему, що посідає значне місце у загальній номінативній системі мови. Тому ця категорія іменників привертає увагу сучасних дослідників [пор.: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7]. Учені аналізують (на матеріалі різних мов) структурні, семантичні та синтаксичні критерії іменників на позначення осіб, проте залишається ряд не достатньо вивчених питань. До них належить у т. ч. фундаментальне дослідження іменників на *-er* на попередніх історичних етапах розвитку німецької мови, зокрема, у середньовісній німецькій (далі – свн.) мові, оскільки назви осіб розглядаються, як правило, імпліцитно, в рамках окремого напрямку дослідження мови [8].

У цьому контексті актуальним здається функціональний і структурний аналіз свн. особових назв, у т.ч. іменників на позначення осіб чоловічої статі (далі – ОЧС), утворених за допомогою суфікса *-er* (1381 лексема, вибрана методом суцільної вибірки із тритомного словника свн. мови М. Лексера [9]). Для досягнення означеної мети, необхідно розв'язати ряд завдань, а саме: встановити частини належності мотивуючої бази означених похідних, проаналізувати іменники залежно від функцій словотворчого форманта, їх морфологічної та семантичної умотивованості.

2. Виникнення і розвиток суфікса *-er*. Коріння *-er* слід шукати у давньому латинському (далі – лат.) суфіксі *-arius*, який скорочується і настільки адаптується в німецькій мові, що вважається тепер генетично німецьким суфіксом. Спочатку виникають його форми *-āri*, *-ære*, пізніше, у свн. мові, – *-er*, що є актуальною формою для сучасної німецької мови.

Активне творення назв осіб чоловічої статі за допомогою *-er* В. Вільманнс [10, с. 285] зумовлює тим, що спочатку у німецьку мову були запозичені лат. найменування на *-āri*, які позначали особу чоловічої статі та походили тільки від іменників. Пізніше значну частину новоутворень склали віддієслівні лексеми. Згодом ця модель стає найбільш продуктивною так само у німецькій мові [10, с. 289].

3. Морфологічна мотивація свн. іменників на *-er*. Визначення напрямку мотивації являє собою невід'ємну частину словотвірної аналізу [11, с. 374]. Дослідження свн. іменників на позначення ОЧС, утворених за допомогою *-er*, призводить до висновку, що абсолютна більшість іменників є умотивованими, тобто, за П.- О. Мюллером [12, с. 44], морфологічно та семантично залежними від іншої лексеми, що визнається їх словотвірною базою. Свн. похідні на позначення ОЧС із суфіксом *-er* утворюються від різних частин мови, а також від словосполучень (див. табл. 1):

Таблиця 1

Частини належності мотивуючих баз іменників на *-er*

Мотивуюча база	Лексеми	
	абс.	%
Дієслово	840	60,97
Словосполучення	301	21,80
Іменник	218	15,64
Дієслово/іменник	11	0,80
Числівник	4	0,29
Прикметник	3	0,22
Іменник/прикметник	2	0,14
Дієслово / прикметник	2	0,14
Разом	1381	100,00

Найбільш чисельну групу (60,97 %) репрезентують віддієслівні іменники, напр.: *maler* 'художник' ← *malen* 'малювати'; *partierer* 'брехун' ← *partieren* 'брехати'; *singer* 'співак' ← *singen* 'співати'. Похідні із словосполученнями як словотвірною базою, утворюють другу групу лексем (21,80 %), напр.: *brôtbecker* 'пекар' ← *brôt backen* 'віпікати хліб'; *riusenmacher* 'оброблювач риби' ← *riusen machen* 'обробляти рибу'; *viurmacher*

‘кухар’ ← *viur machen* ‘розводити вогонь’. Третя позиція (15,64 %) належить відіменниковим похідним, напр.: *karrer* ‘візник’ ← *karre* ‘повіз’; *nâdelere* ‘голкар’ ← *nâdel* ‘голка’; *spiegelære* ‘дзеркальник’ ← *spiegel* ‘дзеркало’. Таке частиномовне співвідношення мотивуючих баз зберігається також у ранньонововерхньонімецькій (далі – рнвн.) мові [13, с. 260; 14, с. 186].

Інші групи похідних, що утворюються від прикметника, числівника, а також подвійно умотивовані похідні, представлено обмеженою кількістю лексем.

4. **Словотвірні типи і функціональні класи іменників на -er.** Іменники на позначення ОЧС із суфіксом -er у свн. мові утворюються за певними словотвірними типами, тобто морфологічно і семантично означеною схемою, за якою встановлюються ряди однаково оформлених словотвірних конструкцій [пор.: 15, с. 21, 80; 16, с. 12; 11, с. 36]. Словотвірне значення форманта (у даному випадку – суфікса -er), визначається, за Ш. Мозером [16, с. 16], через парафразу, що містить мотивуючу базу та описує семантичні відносини між нею і похідним.

Дібрані іменники на позначення ОЧС розподіляються за 12 словотвірними типами та уживаються у трьох словотвірних функціях – агенса, пацієнса і моці (див. табл. 2).¹

Таблиця 2

Словотвірні функції похідних на -er						
Словотвірні функції	Парафраза	База (частина мови)	Приклад лексеми	Словотвірна база	Лексеми	
					абс.	%
Агенс [-er] ¹	‘той, хто Д’	дієслово	<i>gengære</i> ‘піший’	<i>gân</i>	838	61,62
Агенс [-er] ²	‘той, хто Д’	словосполучення	<i>brôtbecker</i> ‘булошник’	<i>brôt becken</i>	301	22,13
Агенс [-er] ³	‘той, хто робить І / робить щось за допомогою І’	іменник	<i>ackerer</i> ‘землероб’	<i>acker</i>	165	12,13
Агенс [-er] ⁴	‘той, хто живе, мешкає в/на І’	іменник	<i>franzöiser</i> ‘француз’	<i>franz</i>	18	1,32
Агенс [-er] ⁵	то, хто робить І / ‘той, хто Д’	іменник/дієслово	<i>brâter</i> ‘кухар’	<i>brâte / brâten</i>	11	0,81
Агенс [-er] ⁶	‘той, хто має І’	іменник	<i>eigentüemer</i> ‘власник’	<i>eigentuom</i>	10	0,73
Пацієнс [-er] ⁷	‘хтось, із ким ... робиться, діється’	дієслово	<i>verâhter</i> ‘переслідуваний’	<i>verâhten</i>	4	0,29
Агенс [-er] ⁸	‘той, хто є одним з Ч’	числівник	<i>vünfer</i> ‘один з п’яти’	<i>vünfe</i>	4	0,29
Агенс [-er] ⁹	‘той, хто є П’	прикметник	<i>hübeschære</i> ‘красунчик’	<i>hübesch</i>	3	0,22
Агенс [-er] ¹⁰	‘той, хто Д/той, хто є П’	дієслово/прикметник	<i>valschære</i> ‘фальшивий чоловік, брехун’	<i>valschen / valsch</i>	2	0,15
Агенс [-er] ¹¹	‘той, хто є І/ той, хто є П’	іменник/прикметник	<i>heimelichære</i> ‘довірений чоловік’	<i>heimeliche/ heimeliche</i>	2	0,15
Моція [-er] ¹²	‘той, хто є І чоловічої статі’	іменник	<i>witwer</i> ‘вдовець’	<i>witwe</i>	1	0,07
Разом					1360	100,00

Оскільки -er бере участь, насамперед, у творенні назв осіб, є очевидним, що в абсолютній більшості випадків суфікс -er надає лексемам агентивного значення.

До таблиці не увійшли плеонастичні (3 лексеми) та ідіоматизовані утворення (18 лексем), які розглядаються в рамках загального дослідження.

4.1. Іменники на позначення агенса

4.1.1. **-er¹.** Мовне сприйняття склалося вже таким чином, що всі іменники, які мають віддієслівну словотвірну базу, сприймаються як віддієслівні агентивні утворення [10, с. 289] і тлумачаться через словотвірну парафразу ‘jemand, der V’ (де V – Verb) (‘той, хто Д’ (де Д – дієслово)). Кількість лексем типу -er¹ становить 838 одиниць, у статті розглядаються найбільш типові приклади, напр.: *bestellære* ‘замовник’; *drëscher* ‘молотник’; *kempfer* ‘воїн; *luogære* ‘брехун’; *neiger* ‘образник’; *vüerer* ‘вождь’.

Віддієслівні похідні мають загальне значення, що виходить з мотиву найменувань, – відношення до дії, процесу. Абсолютна більшість іменників позначає чоловіків, пов’язаних з певним видом діяльності. Велика кількість утворених лексем свідчить про високу продуктивність цього типу, яка не втрачається і на наступних етапах розвитку німецької мови [15, с. 152; 19, с. 121].

4.1.2. Тип **-er².** Іменники типу -er² репрезентують групу лексем, утворених від словосполучення і його останнім компонентом є дієслово, натомість першим – іменник або прикметник, пор: *klagevüerer* ‘позивач’; *kornköufer* ‘торговець зерном’; *swarzerwer* ‘маляр’; *schönsprëcher* ‘оратор’. Перший компонент словосполучення (іменник або прикметник) позначає інструмент дії або ознаку, другий – дієслово – саму дію.

Характерною рисою аналізованих похідних є подвійна умотивованість, оскільки подібні іменники можна розглядати як такі, що утворені за допомогою словоскладання (*bildemåler* ‘художник’ ← *bilde* + *måler*) або суфіксації (*bildemåler* ‘художник’ ← *bilde målen* + *-er*). У першому випадку *bildemåler* є композитом, тобто його остатнє значення можна тлумачити через значення його безпосередніх складників (*bildemåler* ‘måler des bildes’). В останньому випадку ідеться про суфіксальне похідне, утворене від словосполучення. Таке тлумачення лексеми завдячує словотвірній парафразі ‘jemand, der *bilde målet*’ (‘той, хто малює картини’).

Лінгвісти-дериватологи по-різному класифікують похідні цієї групи: з них зараховують їх до групи віддієслівних іменників [13, с. 256], інші розглядають їх як окремий словотвірний тип [11, с. 248, 250; 5, с. 152-153].

4.1.3. *-er³*, *-er⁴*, *-er⁶*. Словотвірні типи *-er³*, *-er⁴*, *-er⁶* репрезентують відіменникові похідні на позначення агенса. Вони розрізняються за парафразами і семантикою базових іменників,

4.1.3.1. При аналізі відіменникових похідних типу *-er³* проблематичним постає питання про реконструкцію саме дієслова у словотвірній парафразі. Існує широкий спектр подібних дієслів, що уживаються у парафразі ‘jemand, der S *tuet/machet*’ (де S – Substantiv) ‘той, хто робить І’ (де І – іменник) замість лексем із загальним значенням дії *tun* або *machen* ‘робити’. Словотвірна семантика новоутворених похідних при цьому не змінюється. Так, іменник *salter* ‘виконавець псалмів’ (словотвірна парафраза – ‘jemand, der *salte singet*’ ‘той, хто *співає псалми*’) не відрізняється за функціональними ознаками від іменника *kecheler* ‘гончар’ (словотвірна парафраза – ‘jemand, der *kechel machet*’ ‘той, хто *виробляє горциники*’), оскільки обидва іменники позначають чоловіків-діячів³.

Словотвірна парафраза може містити прийменники – *mit* або *in*, рідше –*um*, *auf*, напр.: *lôner* ‘найманець’ – ‘jemand, der *um lohn arbeitet*’ (‘той, хто працює за платню’). Таке тлумачення відповідних іменників пов’язане із різноманітним спектром відносин між похідним і твірним, що позначає конкретний предмет, абстрактне поняття, якість або відносну ознаку.

4.1.3.2. Наступний словотвірний тип *-er⁴* позначає чоловіка за місцем перебування або мешкання⁴ (*dorfære* ‘селянин’; *merkære* ‘мешканець прикордонної землі’), його приналежністю до певного народу, племені (*Beier* ‘баварець’; *Tater* ‘татарин’). Особливість цього типу полягає також в тому, що відповідна словотвірна парафраза не вказує на конкретну дію особи, а лише імпліцитно індикує ознаку агентивності.

4.1.3.3. Іменникова база похідних типу *-er⁶* позначає об’єкт предикації, а словотвірна парафраза складається за допомогою дієслова *haben⁵*, напр.: *eigentüemer* ‘власник’ (‘jemand, der *eigentum hat*’ ‘той, хто має *власність*’); *mülnære* ‘мельник’ (‘jemand, der *müle hat*’ ‘той, хто має *млин*’); *spiezer* ‘воїн з шпирем’ (‘jemand, der *spieze hat*’ ‘той, хто має *шпир*’).

Похідні цього типу близькі за синтаксичним відношенням між іменником і дієсловом у парафразі до похідних типу *-er³*, але частотність уживання дієслова *haben* у порівнянні з іншими дієсловами, його валентність з іменником парафрази робить доцільним визначити цей тип як окремий.

4.1.4. *-er⁵*, *-er¹⁰*, *-er¹¹*. Словотвірні типи *-er⁵*, *-er¹⁰*, *-er¹¹* являють собою подвійно умотивовані іменники. Лексеми типу *-er⁵* можуть вважатися такими, що утворені від дієслова або іменника, напр.: *porzenære* ‘охоронник’ (можливі словотвірні парафрази – ‘jemand, der *bephortet*’ (‘той, хто *стоїть на воротах*’) або ‘jemand, der *phorte hütet*’ (‘той, хто охороняє *ворота*’)); *niezære* ‘сладолобець’ ‘jemand, der *niezet*’ (‘той, хто *насолоджується*’) або ‘jemand, der *niez hat*’ (‘той, хто має *насолоду*’); *zabelære* ‘гравець’ (‘jemand, der *zabelet*’ (‘той, хто *грає на гральній дошці*’) або ‘jemand, der *auf dem zabel spielet*’ (‘той, хто грає на *гральній дошці*’); *stümper* ‘поганий робітник, халтурник’ ‘jemand, der *stümp ist*’ (‘той, хто є *поганим*’) / ‘jemand, der *stümpet*’ (‘той, хто *погано робить*’).

Лексеми типів *-er¹⁰* і *-er¹¹* можуть вважатися такими, що утворені від дієслова/прикметника або від іменника/прикметника. У першому випадку це наприклад, іменник *stümper* ‘дурень, слабак, халтурник’ (можливі словотвірні парафрази – ‘jemand, der *stümp ist*’ (‘той, хто є *дурним, слабким*’) або ‘jemand, der *stümpet*’ (‘той, хто *нерозумно робить*’)). У другому – іменник *heimelichære* ‘довірений чоловік’ (можливі словотвірні парафрази – ‘jemand, der *heimeliche hat*’ (‘той, хто має *довіру*’) або ‘jemand, der *heimeliche etw. machet*’ (‘той, хто щось *довірливо робить*’)).

Іменники аналізованої групи, де мотивуючими базами є дієслова та іменники, характеризують чоловіків за видом діяльності. Якості осіб репрезентують відприкметникові деривати.

4.1.5. *-er⁸*. У словнику М. Лексера зафіксовано 4 похідних на *-er*, утворених від кількісних числівників. Вони позначають чоловіка, який належить до групи людей, що складається з певної кількості людей, напр.: *vünfer* ‘п’ятий’ (‘член суду, який складається з *п’яти* чоловіків’) [9, Т. 3, с. 567]. Іменники цього типу визначаються за парафразою ‘jemand, der einer von *ZW ist*’ ‘той, хто є одним із *Ч*, (де *ZW* – *Zahlwort*, *Ч* – числівник), пор.: *vierer* ‘четвертий’; *zēhendenære* ‘десятий’; *zwelver* ‘дванадцятий’.

4.1.6. *-er⁹*. Аналіз лексико-графічних джерел виявляє три іменника на позначення ОЧС, мотивуючою базою яких є прикметник. Природно, що всі вони характеризують чоловіка за його зовнішністю, рисами характеру, соціальним станом, пор.: *behendigære* ‘умілець’; *hübeschære* ‘красунчик’; *oberer* ‘головуючий’ ‘jemand, der *oberer ist*’ (‘той, хто є *головнішим*’).

4.2. Похідні у функції пацієнта

4.2.1. *-er⁷*. Функцію пацієнта у групі дієслівних лексем виконують іменники, що позначають чоловіка як об’єкт чи результат дії або ‘об’єкт предикації з базовим дієсловом’ [16, с. 12] і відповідають парафрази ‘jemand, der *V wird*’ [12, с. 63], тобто ‘той, з ким / чим ... робиться, діється’. Кількість утворень цього функціонального класу і словотвірного типу є обмеженою – 4 лексеми, пор.: *æhter* ‘зневажений’ ‘jemand, der *verâhtet wird*’ (‘той, кого *зневажають, переслідують*⁶⁾’); *verâhter* ‘зневажений, переслідуваний’ ‘jemand, der *verâhtet wird*’ (‘той, кого *зневажають, переслідують*’) (обидва похідні є синонімами); *verletzer* ‘поранений’ ‘jemand, der *verletzet wird*’ (‘той, кого *поранили*’); *marterære* ‘мученик’ ‘jemand, der *gemarteret wird*’ (‘той, кого *мучають*’).

Лексеми на позначення осіб у функції пацієнта зафіксовані Б. Брендель, Р. Фрішем, Шт. Мозером, Н. Вольфом у рвнн. мові [13, с. 263], напр.: *anesprecher* ‘співбесідник’ ‘jemand, den jemand *anespricht*’ ‘той, до

кого хтось *zvertaet*». Такі приклади дослідники називають «особовими випадками» [14, с. 188], оскільки вони трапляються у німецькій мові взагалі не часто, але вказують на те, що цей тип похідних на *-er* став зразком для подальших утворень, але на позначення неістотних об'єктів дії [13, с. 264].

4.3. Моція

До класу «моція» належить один іменник типу *-er¹² wítewer* «вдовець», що парафразується як *‘jemand, der S männlichen Geschlechts ist’* «той, хто є І чоловічої статі». За даними німецьких дослідників [13, с. 265; 14, с. 189; 15, с. 185], цей тип не був продуктивним на давніх етапах розвитку німецької мови, більш поширеним є тип іменників на позначення осіб жіночої статі із суфіксом *-in*, утворених, навпаки, від імен чоловічої статі, напр.: свн. *becker* «пекар» → *beckerinne* «пекарка», *milcher* «молочник, молочар» → *milcherin* «молочниця, молочарка», *stríter* «сперечальник» → *stríterin* «сперечальниця».

5. Висновки та перспективи дослідження. Отже, свн. суфікс *-er* є продуктивним у творенні іменників на позначення ОЧС. Він уживається в агентивних похідних (98,48 %), на позначення пацієнта (1,52 %) і моції (одна лексема).

Аналізовані іменники на позначення ОЧС утворюються за 12 словотвірними типами залежно від частиномовної приналежності бази та семантичного зв'язку між нею і похідним, що виражається через словотвірну парафразу. За кількістю лексем превалює тип віддієслівних агентивних похідних (*-er¹*), що позначають чоловіка за певним видом діяльності.

Окремий словотвірний тип (*-er²*) утворюють іменники на позначення ОЧС, мотивуючою базою яких є словосполучення. Якщо вербальний компонент базового словосполучення має предикативну функцію і називає дію, то перший його компонент – іменник або прикметник – надає похідному більш детальну характеристику, а саме – позначає інструмент або ознаку дії чоловіка.

Відіменникові похідні розподіляються за трьома словотвірними типами – *-er³*, *-er⁴*, *-er⁶* – у залежності від змістовного дієслова у парафразі. Похідні з дієсловами *wohnen (kommen)* і *haben* утворюють окремі словотвірні типи – *-er⁴*, *-er⁶* відповідно. Інші похідні належать до одного типу *-er³*. Характерним є те, що поряд із узагальнюючими дієсловами *tun, machen*, у словотвірній парафразі цього типу уживаються також інші дієслова (напр.: *singen, nehmen, tragen, kaufen*).

До словотвірних парафраз окремих відіменникових похідних на позначення чоловіка уходять прийменники, як правило, це – *mit* або *in*, рідше – *um, auf*.

Лексеми типів *-er⁵*, *-er¹⁰*, *-er¹¹* розглядаються як подвійно умотивовані, тобто такими, що утворюються від іменника/дієслова (*-er⁵*), дієслова/прикметника (*-er¹⁰*), іменника/прикметника (*-er¹¹*). Іменники типу *-er⁹* характеризують чоловіків за їх якостями і зовнішністю, що відображені у базових прикметниках. Похідні від числівника (*-er⁸*) позначають осіб чоловіків як таких, що належать до групи людей, що складається з певної кількості людей.

Аналіз виявляє, що свн. суфікс *-er* має яскраву агентивну семантику у творенні найменувань осіб чоловічої статі. Дослідники неодноразово підкреслюють значущість та надзвичайні функціональні можливості цього словотвірного форманта у різних сферах мови. У подальшому планується провести функціонально-семантичний аналіз означеної групи суфіксальних іменників на матеріалі свн. текстів.

Література

1. Lenk H.E. Personennamen im Vergleich. Die Gebrauchsformen von Anthroponymen in Deutschland, Österreich, der Schweiz und Finnland. – Hildesheim; Zürich; New York: Georg Olms Verlag, 2002. – 490 S.
2. Satkaskaite D. Zur Bedeutungsentwicklung des Lexems *Schláfer* // Muttersprache. – 2004. – H. 4. – S. 311-333.
3. Бияк Н. Я. Особливості найменувань осіб в українській художній прозі та збереження їх функцій у німецькомовних перекладах: Автореф. дис. ...канд. філолог. наук: 10.02.01 / Прикарп. ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 2001. – 20 с.
4. Шеляховская Л. А., Кудрявцева В. А. Имена деятеля, образованные от глаголов речемыслительной деятельности // Исследования по семантике (семантика языка и речи): 36. науч. пр. – Уфа: Башкирский университет, 1991. – С. 117-125.
5. Гончарова Т. В. Лінгвоаксіологічна семантика агентивних номінативних одиниць із формантом *-er* у сучасній англійській мові: Дис. ...канд. філол. наук: 10.02.04. – К., 2005. – 237 с.
6. Бутнікова Л. Т. Назви осіб у сучасній словацькій літературній мові: словотвірний аспект: Дис. ...канд. філол. наук: 10.02.03. – Ужгород, 2004. – 226 с.
7. Tekinay A. Personenbezeichnende Suffixe in der deutschen und türkischen Wortbildung. – Eine kontrastive Analyse // Zielsprache Deutsch. – 1981. – H. 3. – S. 29-34.
8. Ягулова Л. М. Іменники з негативним оцінним значенням у середньовісній німецькій рукописі: утворення з префіксом *un-* // Гуманітарний вісник. Серія: Іноземна філологія: Всеукр. зб. наук. пр. – Черкаси: ЧДТУ, 2004. – Число восьме. – С.350-354.
9. Lexer M. Mittelhochdeutsches Handwörterbuch: In 3 Bdn. – Nachdruck der Ausgabe Leipzig 1872-1878. – Stuttgart: S. Hierzel, 1992. – Bd. I. – 2262 S., Bd. II. – 2050 S., – Bd. III. – 1632 S.
10. Wilmanns W. Deutsche Grammatik: Gotisch, Alt-, Mittel- und Neuhochdeutsch. – 2. Auflage, unveränderter Neudruck. – Berlin und Leipzig: Walter de Gruyter & Co., 1930. – 671 S.
11. Кубрякова Е.С. Основы морфологического анализа. – М.: Изд-во АН СССР, 1974. – 320 с.
12. Müller P.O. Substantiv-Derivation in den Schriften Albrecht Dürers: ein Beitrag zur Methodik historisch-synchroner Wortbildungsanalysen (Wortbildung des Nürnberger Frühneuhochdeutsch; Bd. 1). – Berlin; New York: de Gruyter, 1993. – 531 S.
13. Wort- und Begriffsbildung in frühneuhochdeutscher Wissenschaftsliteratur. Substantivische Affixbildung / Brendel B., Frisch R., Moser St., Wolf N.R. (Wissenschaftsliteratur im Mittelalter, 26). – Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag, 1997. – 707 S.
14. Döring B., Eichler B. Sprache und Begriffsbildung in Fachtexten des 16. Jahrhunderts (Wissenschaftsliteratur im Mittelalter, 24). – Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag, 1996. – 342 S.
15. Fleischer W., Barz I. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. – 2., durchgesehene Auflage. – Tübingen: Niemeyer, 1995. – 382 S.
16. Moser S. Substantivische Affixbildung im Frühneuhochdeutschen. Morphologie und Semantik der Präfixe außer *ge-* und Suffixe *-el*, *-(l)n*, *-(e)rich*, *-e/i*(s)(e/in), *-icht*, *-in*, *-lein*, *-ling*: Inaug.-Diss. – Würzburg, 1993. – 195 S.
17. Wellmann H. Das Substantiv / Deutsche Wortbildung. Typen und Tendenzen in der Gegenwartssprache. Eine Bestandaufnahme des Instituts für deutsche Sprache Forschungsstelle Innsbruck. Zweiter Hauptteil (Sprache der Gegenwart, 32). – Düsseldorf: Schwann, 1975. – 500 S.
18. Lewandowski Th. Linguistisches Wörterbuch: In 3 Bdn. – 6. Auflage; unveränderter Druck. – Heidelberg; Wiesbaden: Quelle & Meyer, 1994. – Bd. 1. – S. 1-415.
19. Donalies E. Die Wortbildung des Deutschen. Ein Überblick. – 2., überarbeitete Auflage. – Tübingen: Narr France Attempto Verlag, 2005. – 192 S.

Примітки

¹Словотвірні типи розподіляються у таблиці за частиномовною приналежністю мотивуючої бази і кількістю лексем, що експлікують верхні індекси [17, с. 16].

²Agens – від лат. agere «діяти» [18, т. 1, с. 32].

³Німецькі лінгвісти Б. Брендель і Ш. Мозер [13, с. 260; 16, с. 72] називають такі випадки парафразування відіменникових дериватів Tätigkeitsprädikation або *Turnprädikation*.

⁴До словотвірної парафрази уходять дієслова *wohnen* 'жити, проживати, мешкати' або *kommen* 'походити з...'

⁵«Haben-Prädikation» (термін Б. Брендель [13, с. 260]).

⁶М. Лексер [9, т. 1, с. 31] подвійно тлумачить цей іменник: *æhter* 'зневажаючий, переслідувач' 'jemand, der ähret' ('той, хто зневажає, переслідує'), та *æhter* 'зневажений' 'jemand, der verähtet wird' ('той, кого зневажають, переслідують').

УДК 81.373.211

Соколова Т. П.

УКРАИНСКАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ОНОМАСТИЧЕСКОГО ПРОСТРАНСТВА МОСКВЫ

Топонимия Москвы и Московской области складывалась в течение длительного времени и «впитала» разноразличные топоосновы. Достаточно явно в ономастическом пространстве Москвы проявляются следы бывших выходцев из неславянских стран, а также Польши и Украины.

Очевидна связь Москвы с Киевом. Одно из древнейших городищ – *Киевец* – располагалось на берегу Москвы-реки, было опоясано ручьем Черторыем. На археологической карте *Киевец* показан близ Остоженки, рядом с селом Семчинским, напротив «лугов, что потягли к с. Хвостовскому». По мнению историков Москвы, на месте улицы Остоженка была в древние времена дорога из Киева и Смоленска во Владимир, Суздаль, Ростов Великий. Дорога эта шла через Москву-реку (там, где ныне располагается Крымский мост, а тогда был брод) мимо прибрежных сел и лугов к Кремлю и далее на север и северо-восток. Н. М. Карамзин приводит сведения о переселении в 1332 г. в Москву на службу к Ивану Калите боярина Родиона Несторовича с сыном Иваном «и с ним же княжата и Дети Боярские и двора его до тысячи и до семи сот». Они поселились невдалеке от сухопутной дороги из Киева и построили деревянную церковь Николая, «что в Киевцах» [5, с. 149-150]. Однако, по мнению К. А. Аверьянова, этому утверждению противоречат следующие факты: храм впервые упоминается в сохранившихся источниках в 1625 г. с уточнением «позади Зачагейского монастыря, за Чертольскими вороты», и только с 1657 г. у него появляется определение «что в Киевце, у Москвы-реки, на берегу». В связи с этим историк делает вывод, что селение *Киевец* появилось в XVII в.: в 1654 г. жители Киева присягнули царю Алексею Михайловичу, после чего разразилась русско-польская война, и с этого времени появляются в Москве выходцы из Украины, для поселения которых была выделена земля, получившая название *Киевец* [1, с. 41]. На наш взгляд, факты более древнего существования *Киевца* подтверждаются. Родион Несторович – историческое лицо, его сын Иван Родионович Квашня умер в 1380 г., именно от него и пошел род Квашниных [3, с. 138]. Хотя церковь Николая Чудотворца действительно получила привязку «что в Киевцах» в XVII в., но, по данным Паламарчука, существовала в 1524 г., перестроена в камне в 1691 г., упразднена в 1772, разобрана в 1773 г. [8, с. 508]. В селении выходцев из Киева был еще один храм – Ильи Пророка Обыденного (построенный обыденкой, то есть за один день), по данным Сытина, XV в., но первое упоминание в 1611 г. Очевидна связь этого храма с киевской традицией [6, с. 134].

Еще один древний след в московской топонимии связан с именем Дмитрия Михайловича Боброка, получившего прозвище Волынский. Во второй половине XIII в. население Киевской и Волынской земель, спасаясь от татарского нашествия, передвигалось в Галицкую и Прикарпатскую земли. В середине XIV в. галичанам и волынянам пришлось испытать опустошительные набеги польского короля Казимира Великого. К этому времени относится выезд из Волыни в Москву крупного боярина Боброка. Дмитрий Михайлович прибыл в город с обширным «двором» дружинников и слуг и был принят с большой честью: великий князь Дмитрий Иванович отдал ему в жены свою сестру и пожаловал большими вотчинами, одно из сел – *Волыньское* (в летописных источниках впервые упоминается с 1572 г.) – сохранилось в современной Москве как название местности на берегу реки Сетунь и в имени улицы – *Старовольнская* [2, с. 383].

Со второй волной переселения украинцев в Москву связаны иные названия. *Хохловка, Хохлы* – с XVII в. так именуется местность в Старых Садах, где селились выходцы из Украины. В 1696 г. в *Хохловском переулке* построена церковь Животворящей Троицы, которая получила ориентирующий компонент «в Хохлах», «что в Хохловке». По переулку была названа *Хохловская площадь*. Поблизости расположена и улица *Маросейка*, где в XVII в. находилось Малороссийское подворье: здесь останавливались представители гетманов Украины. В названии улицы закрепилась сокращенная московская форма – *Маросейка*. В 1954 г. в ознаменование 300-летия воссоединения Украины с Россией улица была переименована в ул. *Богдана Хмельницкого*. В 1990 г. восстановлено первоначальное название. Улицы *Верхняя и Нижняя Хохловка, Новохоловская* связаны с другой деревней *Хохловка*, расположенной на одноименной речке (ныне *Хохловский ручей*) на востоке Москвы, по соседству с Калитниками [4; с. 11].

Целый куст «украинских» названий формируется в связи со строительством железнодорожного вокзала, открытого в 1899 г. как *Брянский* (по конечному пункту – гор. Брянск), с 1934 г. – *Киевский*. К нему примыкают *Брянская вокзальная площадь* (ныне пл. *Киевского вокзала*), *Брянская ул., Киевская ул., 1-й, 2-й Брянские пер., Украинский бульвар* (с 1965 г.), ведущий к гостинице «Украина» и наб. *Тараса Шевченко* (с 1961 г.). В 2001 г. поблизости сооружен мост *Богдана Хмельницкого*. В 1937 г. в здании *Киевского вокзала* встроены наземный вестибюль станции метро – *Киевская*. В украинской станции использован рельефный украинский национальный орнамент. В 1953 и 1954 гг. открыты одноименные станции Арбатско-Покровской и Кольцевой линий. В оформлении их использованы украинские национальные орнаменты, фрески, посвященные событиям из истории Украины. Московский метрополитен – памятник сталинской эпохи, поэтому сюжеты «идеологически выдержанные»: на торцовой стене – красочное панно в память о 300-летию воссоединения Украины с Россией, свод